

Це дозволить виявити зони, які потребуватимуть частково відновлення за окремими компонентами і/або частини території; відновлення до попереднього стану/вигляду реставрації історико-культурних пам'яток за можливості, або передбаченнях сучасних архітектурних рішень збереження пам'яті у міському середовищі; повної модернізації зруйнованої території та їх узгодження між собою.

Нам потрібні не лише відбудовані, але й більш екологічні, доступні, впорядковані, комфортні, безпечні, інклюзивні, естетичні території, талюдиноцентриський підхід у відбудові.

Публічність сприятиме поінформованості громадян, громадському контролю, конкуренції у сфері заходів з відновлення України.

Лабінська Галина Миколаївна

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗМІНА ТОПОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК ОДИН З ПРОЯВІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Географічні назви сповна відображають стан суспільства. Що далось взнаки особливо виразно на сучасному етапі, по році війни, росія завжди надавала особливого значення даному питанню. І на сучасному етапі, у 2022 р. ми спостерігали як по окупації українського простору військові адміністрації агресора одразу його маркують топонімами на свій лад.

Проблему, що іманентна Україні, можна гарно окреслити висловом Президента Чехії Вацлава Гавела: “Якщо людина живе в оточенні пропаганди і не помічає її, отже вона досягла свого”. Прийнятий у 2015 р. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона пропаганди їхньої символіки” якраз й засвідчив “непомітність” російської пропаганди для значної частини українського суспільства і формування підґрунтя до російського вторгнення.

В історичному контексті всепронизуючий прояв комуністичної пропаганди в Україні був відображений процесом тотальної зміни топонімічного ландшафту країни. Почали з перейменувань ойконімів козацького походження (Бахмут, Кам'янка, Олешки), поселень, названих іменами колишніх засновників (Алчевськ, Юзівка), мали російське імперське походження (Єлисаветград, Катеринослав та ін.).

Численні перейменування тиражували на радянський лад. Так, лише ойконім Первомайськ траплявся у Луганській, Донецькій, Харківській, Миколаївській областях, Першотравенськ – у Дніпропетровській, Житомирській областях, Першотравневе – у Донецькій області й інші численні варіації назви. Численними були назви типу Советський

(сміт у АР Крим), Октябрське (АР Крим, Донецька, Дніпропетровська області), Комсомольське (Донецька, Полтавська, Харківська, Луганська області), Пролетарський (Луганська область), Комінтернівське (Одеська область), Гвардійське (АР Крим, Дніпропетровська область). Часто у назівництві використовували прикметникове означення типу червоний/червоний, що відповідало символіці імперії: Червонопартизанськ (Луганська область), Червоний Донець (Харківська область), Красноперекіпськ (АР Крим), Червоний Октябр (Донецька область).

Послідовність росії у питаннях імперської гуманітарної політики сповна ілюструє процес тотального перейменування географічних назв у Криму, переважно татарського походження, за спеціальними указами 1944 та 1945 рр. Згідно указу 1944 р. перейменуванню підлягали усі райони і районні центри Криму [7] одразу після депортації кримських татар у 1944 р.; указ 1945 р. вже стосувався зміни назв сільських рад і населених пунктів Кримської області. У результаті селище Курман-Кельменче перейменували у Красногвардійське, Коктебель перейменували у Планерське, Албат – у Куйбишеве, Ак-Мечеть – у Чорноморське, Мангуш – у Партизанське та ін. [3, С. 228]. До 1948 р. процес перейменувань на півострові було цілковито завершено.

Поява низки ерготопонімів – назв поселень розміщених поблизу промислових об'єктів стала своєрідним індикатором епохи пришвидшеної індустріалізації в Україні у першій половині ХХ ст. У даному переліку: Марганець (місто у Дніпропетровській області), Дніпрорудне (сміт у Запорізькій області), Зугрес (місто у Донецькій області, буквально скорочено від “Зуївська “государственная” районна електростанція”, що поблизу села Зуївки), Есхар (сміт у Харківській області, буквально “Електрична станція Харківщини”), Залізничне (сміт у Дніпропетровській і Запорізькій областях).

Назви створених колгоспів, радгоспів, бригад змінювали давні назви сіл. А.П. Коваль стверджує, що у 20-30 рр. ХХ століття) з мапи України зникло майже 200 назв сіл і селищ унаслідок “злиття”, “укрупнення”, “перейменування” [2, С. 208]. У промислових регіонах перейменовували міста. Часто такі ойконіми були двоосновими й закінчувалися на -ськ, що при значному скупченні приголосних обтяжувало їхню вимову, проте з часом їх коригували у руслі “стирання” відмінностей української мови від російської [8].

Поселення, засновані у ХХ ст. чи утворені із декількох населених пунктів, одразу отримували “ідеологічні” назви (міста: Жданівка, Димитрів, Іллічівськ, Комсомольськ, Орджонікідзе та ін.; села: Жовтневе, Зоря Комунізму, Леніне, Червоний Шлях). До прикладу, в Україні у ХХ ст. було зафіксовано 99 сіл з назвою “Жовтневе”, найбільше сіл з такою назвою у Харківській області (17), Полтавській (10), Київській, Миколаївській і Сумській областях (по 7).

Період 1960-1980 рр. вирізняється заміною топонімів, пов'язаних із сталінською добою: Жданов став Маріуполем, Ворошиловград – Луганськом, Сталіно – Донецьком та інші.

У незалежній Україні збережений топонімічний ландшафт ще з часів союзу, значна концентрація росіян у великих містах, на Донбасі, Півдні України, у Приморській смузі, у Криму у контексті захисту їхніх етнічних і мовних прав, стала формальним приводом до новітньої війни росії проти України з 2014 р.

Зміні географічних назв в Україні, час до якої дійшов аж у 2016 р., підлягало 3% населених пунктів, більшість з яких були сільськими (827 сіл). Безпосередньо зміна назви стосувалася 42 українських міст у зв'язку з Законом про заборону пропаганди комунізму. Супутньо оголилася потреба коректного перекладу українських географічних назв на іноземні мови. У даному відношенні дороговказом стало рішення П'ятої конференції ООН (1987 р.). На сучасному етапі керуємося Постановою Кабінету Міністрів України “Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею”, від 27 січня 2010 р. № 55 [6]. У сучасній Україні виразна потреба національної стандартизації географічних назв, відповідно до вимог Групи експертів ООН з географічних назв – UNGEGN, й поповнення Державного реєстру географічних назв, який вже налічує понад 105 000 топонімів [1].

Варіанти перейменувань поселень місцеві ради виносили на обговорення громад, через проведення місцевих референдумів, щодо відповідає вимогам Закону про місцеве самоврядування, проте статус такого опитування має радше характер соціологічного опитування і рекомендаційний характер. В Україні відомо багато прецедентів, коли у містах проводили референдум щодо визначення їхньої майбутньої назви. Таке опитування відбулося у Закарпатській області, у ході проведення місцевих виборів 2010 р. Тоді намагалися з'ясувати доцільність перейменування м. Берегове на угорський лад “Берегсаз”, проте ідея не була підтримана міською громадою. Згідно результатів опитування в Івано-Франківській області було погоджено змінити радянське написання “Яремча” на давніший варіант назви “Яремче”, й затверджене парламентом.

Доволі резонансним був процес перейменування міста Дніпро у 2016 р., рішення про зміну назви якого ухвалити за підсумками референдуму. Керівництво міста Чорноморськ до перейменування спробувало змінити тлумачення етимології ойконіма: мовляв місто назване на честь святого Іллі. У Кропивницькому значна кількість містян були прихильними до колишньої імперської назви “Єлисаветград”. Відомі й інші спроби ухилитися від дії Закону [3, С. 233-235]. Подібні маніпуляції у той час зупинив Інститут національної пам'яті. В окремих джерелах до сьогодні лунають зауваги, що “первомайські” і “першотравневі” назви під дію Закону не потрапляють, апелюючи до того, що перше травня не є суто комуністичним святом, маючи водночас статус державного. Для перейменування Новомосковська, давнього козацького поселення, на сучасному етапі (травень 2023 р.) просувають назву “Січеслав”, яка є другою історичною назвою м. Дніпро. Загроза у тому, що у такий спосіб зривають спробу змінити назву області на Січеславську, адже області не іменують назвами районних центрів.

Війна, розпочата у лютому 2022 р. росією, підштовхнула українське суспільство з новим імпульсом взятися за процеси перейменування імперських топонімів. На сучасному етапі увага у даному контексті сконцентрована на зміні назв вулиць, проспектів, урбанонімів, назв промислових об'єктів, станцій метро (18.05.2023 р. Київрада перейменувала станцію метро “Дружби народів” на “Звіринецьку”, на користь історичної назви). Результати перейменувань вулиць, проспектів, площ ретельно відображають у групі у Facebook “Декомунізація. Україна”. Дійшла черга, нарешті, до перейменування регіональних залізниць України у 2023 р. За результатами голосування українців у додатку Дія “Південно-Західна” залізниця стала “Центральною”; “Південна” – “Харківською”. У лютому 2023 р. АТ Укрзалізниця також анонсувало трирічну програму “Залізна українізація”, націлену на цілковите усунення імперських та російських назв, позначень, зображень на об'єктах залізничного транспорту.

Не менш важливим є процес відображення українських географічних назв на міжнародній арені. Інформаційна кампанія #CorrectUA, розпочата Міністерством закордонних справ разом із Центром стратегічних комунікацій StratCom у 2018 р., більш відома широкому загалові під хештегом #KyivNotKiev. Її показово підтримали лєтoвищa світу першого порядку (Велика Британія, Італія, Кіпр, Польща, Сербія, США тощо), змінивши назву на табло на Kyiv [4]. Безумовним досягненням цієї кампанії є правильний правопис столиці України міжнародними організаціями: МАГАТЕ, Радою США з Географічних назв, ІАТА, ЮНЕСКО, СТВТО, FIG, UEG, світовими засобами масової інформації: The Guardian (GB), The Calvert Journal (GB), The Star (Кенія), Агентство Associated Press, The Wall Street Journal (USA), The Globe and Mail (Канада) та багато інших [5]. За даним напрямком важливо не зупинятися і популяризувати правильний правопис інших українських географічних назв: Odesa not Odessa, Kharkiv not Kharkov і т. д. Правильна літерація географічних назв посилює суб'єктність України у міжнародному інформаційному просторі. До того ж українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії [9].

Схоже, що лише російська агресія підштовхнула українське суспільство у 2014, а особливо у 2022 р. більше помічати російську імперську пропаганду.

Використані джерела:

1. Державний реєстр географічних назв. URL: Державний реєстр географічних назв – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (land.gov.ua)
2. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України : наук.-попул. видання / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 304 с.
3. Лабінська Г. Топоніміка. Навчальний посібник / Галина Лабінська // Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.; URL: <http://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Labinska.pdf>

4. Мельник Г. 59 аеропортів змінили написання української столиці / Галина Мельник. URL: 59 аеропортів змінили написання української столиці - ШоТам (shotam.info) (дата звернення: 13.11.2019)
5. Перемоги кампанії МЗС #CorrectUA. URL: <https://t.co/M2x0XTeri7> (дата звернення: 05.05.2021)
6. Постанова Кабінету Міністрів України “Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею”, від 27 січня 2010 р. № 55. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2016)
7. Указ Президії ВР РФСР від 14.12.1944 р. “Про перейменування районів і районних центрів Кримської РСР”. URL: Указ Президиума ВС РСФСР от 14.12.1944 № 621/6 — Викитека (wikisource.org) (рос.)
8. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15.08.1944 р. “Про перейменування, уточнення та внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів УРСР”. URL: Указ ПВР УРСР від 15.8.1944 «Про перейменування, уточнення та внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів УРСР» — Вікіджерела (wikisource.org)
9. Українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії – eTranslation, – Мінцифри. URL: Україна та ЄС: Українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії - eTranslation, - Мінцифри (19.05.23 01:29) « Технології | Цензор.НЕТ (sensor.net) (дата звернення: 19.05.2023)

Молодика Владислав Петрович

Інститут географії НАН України

ЕКСТРАОРДИНАРНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України для української суспільної географії надзвичайно актуально постало завдання вивчення величезної кількості проблем, явищ та процесів, які неможливо було спостерігати в умовах відносно мирного часу та конфлікту низької інтенсивності на території Донбасу. Їхнє розуміння та вивчення може дати змогу знівелювати значну частину їх деструктивного впливу та допоможе багатьом сферам суспільства і господарства знайти оптимальні шляхи адаптації в цих складних умовах.

Війна з точки зору суспільної географії є складним явищем, яке має значний вплив на географічний простір та людську діяльність. Вона породжує унікальні суспільно-географічні процеси, які змінюють ландшафти, руйнують інфраструктуру, трансформують господарство,